

УДК 811.111:801.6:81[42+371]

ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ОЦІННО-МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ В ПОЕЗІЇ Р. КІПЛІНГА

Мазур О. В., Трібушна О. М.

У статті розглянуто шляхи актуалізації оцінно-модальних значень (ОМЗ) в поезії Р. Кіплінга. Доведено, що ОМЗ актуалізуються експліцитно на лексико-семантичному рівні та імпліцитно – за допомогою графічних маркерів, стилістичних прийомів та на інтертекстовому рівні.

Ключові слова: переклад, поезія, модальність, оцінка, конотація, оцінно-модальні значення, актуалізація.

В статье рассмотрены пути актуализации оценочно-модальных значений (ОМЗ) в поэзии Р. Киплинг. Доказано, что ОМЗ актуализируются эксплицитно на лексико-семантическом уровне и имплицитно – при помощи графических маркеров, стилистических приемов и на интертекстуальном уровне.

Ключевые слова: перевод, поэзия, модальность, оценка, коннотация, оценочно-модальные значения, актуализация.

The article considers ways of evaluative-modal meanings (EMM) reflecting in the poetry of R. Kipling. It is proved that EMM are explicitly actualized on the lexical-semantic level and implicitly – through graphical markers, stylistic devices and on the intertextual level.

Key words: translation, poetry, modality, evaluation, connotation, evaluative-modal meanings, actualization.

На сучасному етапі розвитку перекладознавства науковий інтерес спрямований не тільки на відображення засобів актуалізації ставлення до навколишньої дійсності, але й на відтворення мовними засобами активного пізнання та оцінки дійсності, до адекватного віддзеркалення ставлення до результатів такого пізнання. Перекладач постає перед необхідністю вивчення глибинних процесів взаємозв'язку між мовою, мисленням та дійсністю.

Праці В. Діброви, В. Виноградова, Ф. Палмера, А. Вестфальської, Г. Приходько, О. Островської, А. Арцишевської, В. Сініциної, Дж. Мартіна, Ш. Баллі, та П. Уайта присвячені дослідженню категорії модальності та її реалізації в тексті. Втім, сегмент функціонування категорій модальності та оцінки в поетичному дискурсі є майже не дослідженим, і цією розвідкою ми ставимо собі за **мету** відстеження засобів актуалізації оцінно-модальних значень та категорій модальності і оцінки саме на рівні поетичного тексту. Матеріалом дослідження обрано поезію Р. Кіплінга, адже ній розуміння категорії модальності, прихованої митцем у тканину творів, допомагає зрозуміти ставлення автора до описуваних подій та дійсності як такої.

Об'єднавши думки сучасних лінгвістів та літературознавців щодо модальності, ми отримуємо таке комплексне визначення цього феномена: **"модальність** як граматична (М. Крупа) та функційно-семантична категорія (І. Вихованець) забезпечує зв'язність тексту (І. Мірошніченко) та виражає відношення змісту висловлювання до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного з боку того, хто говорить або пише у плані реальності чи ірреальності (Т. Єщенко)" [5, с. 208; 1, с. 385; 6, с. 51; 3, с. 250]. Назагал, можна погодитися з І. Вихованцем, що "у широкому розумінні це комплексна категорія, яка протиставляється у реченні нейтрально-інформативному змісту і виражає суб'єктивне значення" [1, с. 386]. Текстова модальність (літературознавча категорія) може бути передана через модальність граматичну (лінгвістична категорія), яка виражається різними граматичними засобами: модальні дієслова, категорії способу, часу й особи дієслова, вставні слова та словосполучення тощо. "Текстову модальність формують особливості композиції, парцеляції, інтонації, графічні виділення автора та ін." [5, с. 208]. За І. Гальперінім, текстова модальність реалізується також "в характеристиці героїв, у своєрідному розподілі предикативних та релятивних відрізків висловлювання, сентенціях, умовиводах, актуалізації окремих частин тексту [2, с. 115] Внаслідок цього виникає "суб'єктивно-оцінне

ставлення до предмета висловлювання в більшості типів текстів" яке "не розкриває сутності явища, а лише відповідно забарвлює його і дає уявлення про світовідчуття автора висловлювання" [2, с. 116].

Розгляньмо, в який спосіб реалізуються оцінно-модальні значення в поезії Р. Кіплінга і яку роль відіграють в них елементи, які формують текстову модальність на різних рівнях текстової організації.

На **лексико-семантичному** рівні модальність виражається (1) **модальними дієсловами**, які відображають ставлення мовця до повідомлення: (а) "*If you can dream – and not make dreams your master; // If you can think – and not make thoughts your aim; // If you can meet with Triumph and Disaster//And treat those two imposters just the same*" [4, с. 236]. У прикладі (б) "*For to admire an'for to see, // For to be'old this world so wide – // It never done no good to me, // But I can't drop it if I tried!*" [4, с. 48] – "Для щастя, захвату, для мрій // Я прагну Всесвіт осягти. // Хоч часом вибір мій тяжкий, // Та не спинюсь, хоч би й хотіє!..." [4, с. 49] "**I can't drop**" виражає модальний зв'язок між суб'єктом та дією, але може бути витлумачене як оцінне, тому що висловлювання має підрядне умовне речення: "*if I tried*".

У наступних рядках (2) **присвійні та особові займенники** (а) "*your*", "*mine*", які перебувають у відносинах співставлення, підкреслюють єдність та співчуття автора своїм героям: "*I have eaten your bread and salt, // I have drunk your water and wine, // The deaths ye died I have watched beside, // And the lives that ye led were mine.*" [4, с. 12], або ж у прикладі (б) "*Sing, for Faith and Hope are high – // None so true as you and I – // Sing the Lovers' Litany: // "Love like ours can never die!"*" [4, с. 14], шляхом поєднання особистих займенників "*you and I*" в єдине семантичне ціле, автор дає зрозуміти, що найвищу цінність нього має не "*Faith and Hope*", а "*you and I*" і ці фрази стають контекстуальними антонімами (про явище контекстуальної антонімічності-синонімічності маркерів оцінно-модальних значень та розтлумачення їх в українському перекладі див. нашу роботу "Тлумачення оцінно-модальних значень поезії Р. Кіплінга" в українських перекладах"). (3) **Сполучники** також висловлюють суб'єктивно-оцінне ставлення Р. Кіплінга до описуваних подій. Так, протиставний сполучник "*but*" розмежує фактичний зміст – жартівливе представлення подій автором – та індивідуальну позитивну оцінку інтелектуальних здібностей близьких людей: "*I have written the tale of our life // For a sheltered people's mirth, // In jesting guise – but ye are wise, // And ye know what the jest is worth.*" [4, с. 12].

При створенні художнього поетичного тексту автор ставить завдання не об'єктивно описати дійсність, а підкреслити деякі її риси, переконуючи реципієнта, спонукаючи його до якоїсь дії/емоції, яка є бажаною в обставинах, що склалися. Отже, виконується формування певного ставлення до події, предмета чи явища і такої оцінки, яка замислювалася автором. З цією метою використовується (4) **оцінювальна лексика**, де оцінка може бути частиною денотативного та конотативного аспектів лексичного значення і складати т.з. "модальну рамку" (частина лексичного значення, яка містить оцінку позначуваної текстом ситуації; властива значенням питальних, заперечних, посилювальних часток, предикативних прислівників, оцінювальних прикметників тощо [7]). Наприклад, в уривку "*Er petticoat was yaller an' 'er little cap was green, // An' 'er name was Supi-yaw-lat – jes' the same as Theebaw's Queen, // An' I seed her first a-smokin' of a whackin' white cheroot, // An' a-wastin' Christian kisses on an 'eathen idol's foot:*" [4, с. 20] виділені слова посилюють контраст між першими – позитивними – та наступними двома рядками з негативною конотацією, які, до речі, вводять в оману перекладачів поезії Р. Кіплінга. Так само протилежно через "невизначений знак" суб'єктивної модальності можна зрозуміти останній рядок уривку "*Wot they called the Great Gawd Budd – // Plucky lot she cared for idols when I kissed 'er where she stud!*" [4, с. 20]. (Про розмаїття перекладацьких інтерпретації оцінно-модальних значень лірики Р. Кіплінга йтиметься у наших подальших розвідках).

Актуалізація оцінно-модальних значень відбувається за допомогою (6) **авторських новотворів**. У наступному прикладі – через негативний оцінний **оказіоналізм** "*fore-damned*": "*Honour and Wit, fore-damned they sit, to each his Priest and Whore;*" [4, с. 38]. Хоча слова *Honour and Wit* мають денотативне позитивне значення, та підрядне речення розпрозорює прихований смисл.

На стилістичному рівні характерним маркером оцінно-модальних значень є (1) **метафори**: "*The good that ye did for the sake of men on the little Earth so lone!*" [4, с. 250] та (2) **метафоричні еліпси**: "*And it isn't the shame // and it isn't the blame. // That stings like a white hot brand.*" [4, с. 118] – один з улюблених прийомів Р. Кіплінга.

Негативну оцінку деяких поведінкових характеристик саксів ми бачимо в таких рядках: "*When he stands like an ox in the furrow - with his sullen set eyes on your own, // And grumbles, This isn't fair dealing,*" my son, leave the Saxon alone // "*You can horsewhip your Gascony archers, or torture your Picardy spears; // But don't try that game on the Saxon; // you'll have the whole brood round your ears. // Front the richest old Thane in the county // to the poorest chained serf in the field, // They'll be at you and on you like hornets, and, if you are wise, you will yield.*" [4, с. 216]. Засобами актуалізації оцінно-модальних значень у цьому випадку є (3) **образне порівняння** "*stands like an ox in the furrow*", **порівняння** "*like hornets*", (4) **фразеологізм** "*sullen set eyes*", авторський **метафоричний образ** "*whole brood round your ears*", **дієслово з негативною конотацією** "*grumbles*", (5) **протиставлення** "*Front the richest old Thane in the county to the poorest chained serf in the field*", (6) **тавтологія** "*at you and on you*", сподівання на інтелектуальні здібності реципієнта, запозичені зі східної філософії, "*if you are wise*", та бажаний вихід із описаної ситуації "*leave the Saxon alone*", "*you will yield*". В цій строфі можемо спостерігати не суб'єктивну модальність в оцінці цінностей, які формувалися у національній англійській культурі та передавалися з покоління в покоління.

Оцінку можна спостерігати у (7) **антонімічних фразах-парадоксах**: "*What you cannot finish you must leave undone! // Morning never tries you till the afternoon!*" Автор умисно створює протиріччя між експліцитним значенням висловлювання та його значущою основою. Таким чином виявляється прагматичне значення: висловлюється негативне ставлення до тих, хто любить прокидатися вдень. Можна сказати, що воно присутнє в багатьох, якщо не у всіх народів, тому що цей чинник впливає на матеріальне становище людини. Це складова загальнолюдських цінностей.

(8) **Антонімічні та/або синонімічні перерахування**: "*In vigil or toil or ease*"; "*joy or woe*", парадоксальні номінативні перерахування, які утворюють ряди **контекстуальних синонімів або антонімів** "*Glamour, wine, and witchery*" [4, с. 14] та мають, зазвичай, іронічне звучання, також є засобом актуалізації оцінно-модальних значень. До них належать також (9) **звертання**: "*Dear hearts across the seas*", (4) **риторичні питання**: "*Was there aught that I did not share // In vigil or toil or ease, // One joy or woe that I did not know, // Dear hearts across the seas?*" [4, с. 12]. Всі вони тим чи іншим робом виказують суб'єктивне ставлення автора до дійсності, його настрої тощо, тобто, протиставляються нейтрально-інформативному змісту. Прикладом уривка, де суб'єктивне ставлення автора підкреслено лексичним повтором "*wot do they understand*", риторичним модальним питанням, (10) **означеннями з негативним** "*beefy*", "*grubby*", та **позитивним значенням** "*neater*", "*sweeter*", "*greener*" може бути: "*An' they talks a lot o' lovin', but wot do they understand? // Beefy face an' grubby 'and - // Law! Wot do they understand? // I've a neater, sweeter maiden in a cleaner, greener land! // On the road to Mandalay...*" [4, с. 20]. (11)

Рефрен у поезії Р. Кіплінга є досить уживаним засобом вираження оцінно-модальних значень "*Love like ours can never die!*" [4, с. 14] тощо, щоразу викликаючи у читача то одноманітний ефект навіювання, то розмаїте суб'єктивне ставлення до описуваних подій.

Засобом актуалізації оцінної складової у висловленні може бути слово нейтральної семантики, якщо воно знаходиться у сполученні з (7) **порівняльною конструкцією** "*not so*", "*not so ... as*", наприклад: "*The Saxon is not like us Normans. His manners are not so polite. But he never means anything serious till he talks about justice right.*" [4, с. 216]. Ці ж фігури мови та ступені порівняння прикметників, у поєднанні з оцінними словами, також можуть бути засобами актуалізації оцінно-модальних значень: "*They'll drink every hour of the daylight and poach every hour of the dark. // It's the sport not the rabbits they're after (we've plenty of game in the park). // Don't hang them or cut off their fingers. That's wasteful as well as unkind, // For a hard-bitten, South-country poacher makes the best man-at-arms you can find.*" [4, с. 217]. Здавалося б, виділена фраза виступає компонентом негативною конотації, тому що зазначені дії мають негативний відтінок значення. Проте далі бачимо суб'єктивний висновок із

описуваної ситуації: *"For a hard-bitten, South-country poacher makes the best man-at-arms you can find."* Авторська асоціація та попередній досвід, фонові знання стали тими чинниками, які допомогли Р. Кіплінгу оригінально та несподівано для читача закінчити строфу. Цей приклад дає можливість висновувати, що негативна конотація може перетворитися на позитивну оцінку залежно від контексту.

На **графічному рівні** маркерами модальності можуть бути (1) **тире**, (2) **трикрапка**, яка є імпліцитним маркером модальності та заохочує читача домислити те, що хотів сказати автор, (3) виділений авторським **курсивом** рефрен, як у наступному прикладі: *"Mabel", "Officers", "Goodbye" // Glamour, wine, and witchery – // On my soul's sincerity, // "Love like ours can never die!"* [4, с. 14].

Часто розуміння імпліцитних оцінно-модальних значень виходить за межі тексту. Так, тільки на **інтертекстуальному рівні** ми можемо розтлумачити рядки *"And this I have thought that another man thought of a Prince in Muscovy."* [4, с. 32]. Як зазначає Дж. Вебб, автору близькі погляди на церкву Л. Толстого. Моральність теорії цього письменника обіймала відмову від майна, необхідність не робити супротив злу, скасування урядів і церков в поєднанні з вірою в Бога і любов'ю до людства [8].

Тільки на **рівні мегатексту**, який складає увесь поетичний доробок Р. Кіплінга, ми можемо зрозуміти негативні оцінні значення, пов'язані з жіночими образами, які у різних віршах накладаються, і їх оцінна сила сягає високого ступеня несхвалення та навіть приниження жінки як людської істоти. Наприклад: *"Open the old cigar-box – let me consider anew – // Old friends, and who is Maggie that I should abandon you? // A million surplus Maggies are willing to bear the yoke; // And a woman is only a woman, but a good Cigar is a Smoke"* [9] і втратою подруги життя: *"I'm sick of the hired women. I'll kiss my girl on her lips! // I'll be content with my fountain. I'll drink from my own well, // And the wife of my youth shall charm me –an' the rest can go to Hell!"* [4, с. 70]. У першій строфі за допомогою **асоціативно-образної синтаксичної фігури** *"the old cigar-box"* та **протиставлення** *"a woman is only a woman, but a good Cigar is a Smoke"* досягається іронічний ефект: *"Old friends, and who is Maggie that I should abandon you?"*. Коли постає питання – або жінка, або сигари, – ставиться **риторичне питання**: хто така Меггі, щоб заради неї залишати сигари. В цьому протиставленні поет надає перевагу другому. У другій строфі бачимо гостро негативну оцінку продажної любові *"I'm sick of the hired women", "an' the rest can go to Hell!"* і щиро позитивну оцінку сімейних цінностей: *"I'll kiss my girl on her lips!", "my fountain", "my own well", "my youth", "shall charm me"*. Це складники загальнолюдського розуміння, які є відображенням ціннісної картини світу поета. Оскільки індивідуальні вподобання збігаються з прийнятими у суспільстві, інформація подана експліцитно.

Пояснення цього феномену ми можемо знайти в дитинстві Р. Кіплінга: *"Образ набожної християнки, байдужої до дитячих страждань і, принаймні частково, відповідальної за них, з тих образів, які відносять нас у світ містечка Саутсі, та садистських повчать місіс Головей про пекло"* [9] (переклад наш. – О. М.).

Дослідивши шляхи актуалізації оцінно-модальних значень в поезії Р. Кіплінга, можна висновувати, що на усіх рівнях текстової організації – від графічного до мегатекстового – обидві складові допомагають виокремити зв'язок між реаліями дійсності або його відсутність, моделювати його, враховуючи людський фактор. План вираження оцінної модальності в поезії Р. Кіплінга експліцитний та/або імпліцитний. Експліцитний план вираження практично обмежується оцінними словами, модальними дієсловами, присвійними та особистими займенниками з різним типом зв'язку та означеннями на лексико-семантичному рівні, часто парадоксально переосмисленими, що робить їхню модальність оцінно-суб'єктивною, тоді як переважний імпліцитний план актуалізується в численних графічних (тире, три крапка, курсив), синтаксичних (риторичні питання, паралельні конструкції, антонімічні/синонімічні побудови), та суто стилістичних засобах (метафори, художні порівняння, парадокс, алюзія, іронія) а також у інтертекстовому та мегатекстовому просторах.

Таким чином, можна зробити висновок, що в творчості Р. Кіплінга оцінно-модальні значення виконують номінативну (виражають суб'єктивне ставлення), комунікативну та прагматичну (вплив на співрозмовника, спонування до роздумів, дій та ін.) функції.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні типології оцінних висловлювань та їх тлумачення в українських перекладах.

Література

1. Вихованець І. Українська мова: Енциклопедія / [ред.: Русанівський В. М. та ін.]. – 3-є вид. зі змінами і доп. – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Изд. 4-е, стереотип. – М.: КомКнига, 2006. – 144 с.
3. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. посібник] / Т. Єщенко. – Київ, Академія, 2009. – 264 с.
4. Кіплінг Д. Р. Межичасся: Поетичні твори / Упоряд. В. Чернишенко. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2009. – 304 с.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: [посібн. для студ. ВНЗ] / М. Крупа. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 432 с.
6. Мирошниченко І. В. Лингвистический анализ текста: [конспект лекций] / И. В. Мирошниченко. – М.: А-Проир, 2009. – 224 с.
7. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс] // Термины и понятия лингвистики. – Режим доступа к ресурсу:
http://lexicology_dictionary.academic.ru/197
8. Webb G. The New Readers' Guide to the works of Rudyard Kipling. Tomlinson. Notex in the text / [Electronic resource] / George Webb. – Access mode :
http://www.kiplingsociety.co.uk/rg_tomlinson_notes.htm
9. Webb G. The New Readers' Guide to the works of Rudyard Kipling. Kipling and Dreams. / [Електронний ресурс] / George Webb. – Режим доступу до джерела:
http://www.kiplingsociety.co.uk/rg_dreams.htm